

ДРУШТВЕНЕ И ЛИКОВНО-ВИЗУЕЛНЕ ПРЕДСТАВЕ У РЈЕЧНИКУ ВУКА СТ. КАРАЏИЋА

ЛИКОВНОСТ У ДЕЛИМА ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЏИЋА

Вук потиче из снажних, сивих кршева који у себи носе сву радост и сав чемер јунака горштака дурмиторских висина.

Рођен је да гледа са висина па сва његова дела носе ту видовитост планинског човека, планинца који гледа и лети као „тица орао сури“.

Није ни чудо што су два дива литерарних висина, кршева и гора црних, владика Раде Томов и Вук Стефановић Караџић, досегли ту оштру и искричаву нијансу колористичких светлина.

У Вуковим делима доминантна брокатно зелена светлост се сукобљава са сивим врлетним нијансама камена и земљом која је спржена од сунца. Небеса су понекад кристално плава да би се каткад смркла до вриска пакла и својом силном тежином притисла човека и земљу и мргудно урлала од тешких киша и силних муња које парају небо.

Вуков *Српски рјечник* надмашује оквире лексикографског дела, а надграђен је ликовношћу путем српске *Писменице* кроз књижевноуметничке и друштвене духовно-обичајне атмосфере, тј. српским индивидуално-колективним живописом протканим митолошко-духовном сликарском атмосфером. Ова живописна ликовна дела, осликана путем речи и кроз идилу кућних идола и митских верига, богата су свакојаким цртачко-сликарским призорима, као и атмосфером митских бајалица. Враголасти свет митске лепоте одликује се красотом боја у изобиљу и облика фатаморганичних аждаја, вампира, вештица, вила, змајева, које је српски народ приказивао кроз емоционално загонетну митску атмосферу као предсказање будућности и оног света који нас опомиње јер долази једно *суџира*.

ВИЗУЕЛНА АТМОСФЕРА

Вуков *Рјечник* је најлепша питомина горштачке душе и звијогора вука који живи у поетичној визији српског духовног света, а који је тако јарким бојама осликан да нам се понекад чини да нам у сну долази и страши нас. Одрастање здравог српског детета уз све те вампире, идоле, вукодлаке и разне змијоглаве аждаје проузрокује стварање нове српске културе.

Оптичким оживљавањем кроз речи визуелне митолошке маште, Срби су већ одавно надмашили филмове необичног дигиталног света.

Српски је народ визуелне представе путем речи претварао у најсјајније представе космичких санђама, сподоба, као и света раја или пакла, или света трица и кучина, а све то као реч, слику, цртеж или графику. *Српски рјечник* је упориште науке и нове културе, остварен у мислима и машти српског народа путем речи и визуелне слике.

Основне одлике *Српског рјечника* су те визуелно-ликовне слике које су сурове и опоре и које говоре о друштвеним и политичким мислима Вука Караџића. Реалност и машта (реалност као визуелна представа) у *Српском рјечнику* су моћ перцептивно-естетског опажања визуелних облика мисли. Вук Караџић је изузетно прецизан визионар и креативни опсерватор духовног и мисаоног богатства народа. Његово оцртавање народа било је кроз чемер, јад и опори живот вилењака и горштака, даровитих опсерватора, изузетно сликарски надарених.

Његове речи су графичка визија митског сазвежђа и једноставног облика као што је горштачка душа племенитог човека Србина. Српске боје су јарке и сурово чемерне због урока и самог опстанка. Српска азбука је префињена линеарна шрафура-знак без „кука и верига“.

Вук је избегао непотребно кићење слова јер није желео да личе на барокну арабеску. Српски народ је једноставан и племенит као и његова азбука.

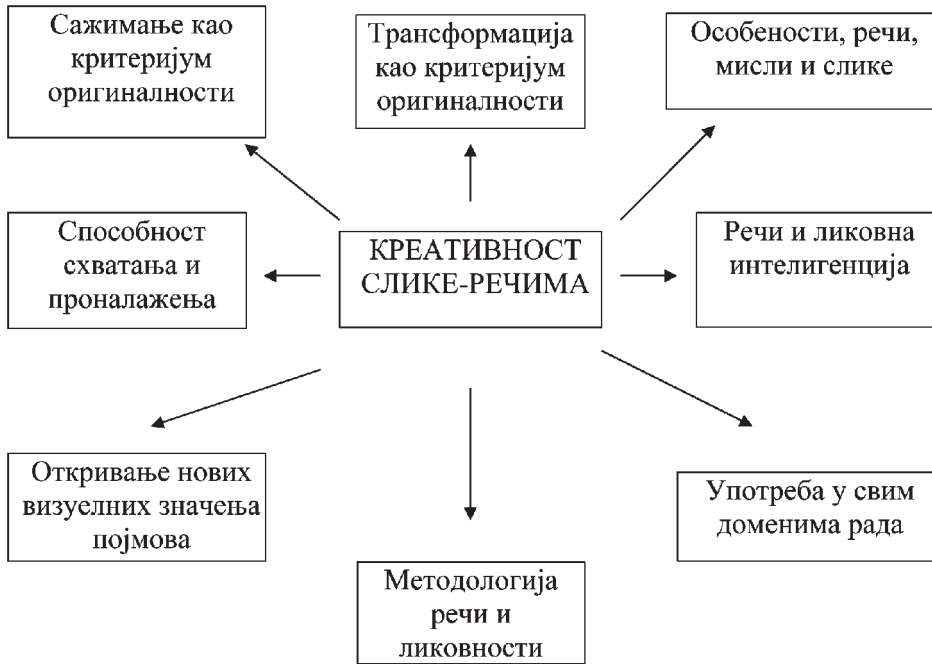
До пре неколико месеци „надобудни“ српски естетичари Вуковој азбуци придодавали су „куке и вериге“ па нас је српска азбука подсећала на велику српску глупост.

Тирилица је ремек-дело линеарног знака и пропорције, тј. величанствене једноставности кроз канон и односе косих, танких и дебелих линија. Она је митски испреплетана косом, танком и дебелом линијом која код човека изазива визуелно-ликовну величанственост. Поједина слова нас подсећају на српске ратнике који су осликани у нашим манастирима. Боје слова су звонке и фонетско-колористички препуне, топле и хладне нијансе путем облика и простора које изазивају радост код човека. Српски језик је складна сурова реалност звука и слике, као и прекрасна пасторала која одзвања у фонетско-ликовном сазвучју и код посматрача изазива лирски или драмски обојена осећања.

Поједине српске речи су обојене као најраскошнија цветна ливада. На српској ливади глас је обојен кроз реч виртуелном сликом и утопљен у цртачко-сликовиту мисао, обојену као приказ кроз фонетику сликовитих мисли. У *Српском рјечнику* осећа се снажан звук поднебља са свим нијансама музичких и ликовних тонова. Ликовна скала речи, кроз богато значење реченице, чини сазвучје колористичко-визуелних нијанси и ствара нову ликовну мелодију, тј. ликовни стил изражавања. Ликовна мелодија и начин писања су типичан пример временског путоказа и временске обојености, тј. патине времена или стила изражавања. Начин писања и култура изражавања означавају време и његове стилске одлике у језику, музици, сликарству и комуникацији која је суштина наслеђа и временске дистанце. Ликовна семантика настала је из српских речи као и кроз мелодију речи. Семантика је важна за означавање,

а слика за визуелизацију ликовности кроз облик речи. Ликовна семантика има своје подручје, поднебље, као и облик и специфичну мелодију путем атмосфере поднебља. Вуков *Рјечник* има своју мелодију, слику и поднебље.

ЛИКОВНО-ВИЗУЕЛНА СЕМАНТИКА КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА

ЛИКОВНО-СЕМАНТИЧКА КАРТА

Ликовно-семантичка карта нам помаже да схватимо реч у значењу ликовног језика (ликовне граматике) и да кроз њих стварамо личне креативне потенцијале. Еидетским сликама стварамо комуникацију између речи, мисли и осећања у креативни став. Кроз речи ми креирамо опсервацију ликовног мишљења путем визуелног мишљења као естетску мелодију речи у сазвучју фонетике. Ликовне речи у сагледавању једног дела могу бити синтаксе личног става као и различитих ставова. Речи у естетским мислима (појмовима) могу бити ликовни појам времена и могу бити естетски узрочан као и последичан израз симболичке визуелизације. Вук је често говорио да „треба намјештати ријечи“ и од некњижевности правити књижевност или од несликарства правити сликарство „из главе цијела народа“ (Његош). Сликарски језик је углед народа, али и симбол његове креативности. Филигранско описивање речима је поетски облик калиграма, а у сликарству „суви реализам“ и

потреба да се све то представи кроз лични ритам као и атмосферу обојених речи и облика.

Вук нам прича да је Механџић приповедао: „Ал’ ето ти ветра и матер пита“.

Вук ту исту реченицу допуњава с пуно нових слика (визуелно обликованих): „Кад ето ти ветра, дува, руши, крши, преврће где год шта нађе, сав изгребан и подеран, па како дође, назива матери помози бог.“ Како бисмо то ми сликарски могли видети?

Небо се намргодило и подмукло вришти, урла и као да се запалило. Небом се пролама крик. Ветрић полако ћарлија, као благи поветарац који је раздрагано женама мрсио косу и увојке а понекад, онако као ненамерно. Небо и земља су се спојили, а васељеном урлају громови (народ каже: „небом шенлучи Илија громовник“). Поветарац се прерушио у олују и почео да носи дрвље и камење, куће и земљу преврће. Какав призор, каква слика! Каква је то тек атмосфера! Ликовне визије могу бити елегичне или радосне, а могу бити и богате пасторалама (као чобанске идиле). Ветар је био инспирација многим уметницима попут Мориса Равела који је компоновао програмску музику *Шша је шо видео зајадни ветар*.

Петар Кочић пише приповетку *Кроз мећаву*.

Направили смо писани кроки за настанак једног ликовног дела по опредељењу уметника. Он може да слика раздрагано, сетно или робусно...

Створена је изузетна ликовна атмосфера путем књижевног дела, као и ликовни призор кроз визуелне емоције. У једној слици важна је динамика, композиција, атмосфера као и начин на који је сликар насликао књижевно-визуелни призор. Суштину једног ликовног дела чине ликовни елементи, а у књижевности речи (начин на који су написане). Ево једне књижевне могућности како се долази до слике речима. Механџићева реченица гласи: „Каж ми кад је мој отац био цар, ди је његово оружје, де ли му је коњ...“ А Вук ће записати: „Каж ми кад је мој отац био цар где му је оружје што је пасео, где ли му је коњ што га је јахао...“ Вук је створио нови ритам мисли по значењу и по мисаоном склопу као и динамици речи и епској атмосфери приповетке. Он је зајуначио и оца и сина – створио је од њих митске јунаке. У причи, створена је сјајна амбијентална атмосфера путем фонетске мелодије и епско-митског поетичног доживљаја. У Вуковим прикупљеним приповеткама наглашена је мркосива нијанса обојене сцене кроз атмосферу приповетке (патријархално сазвучје боја). Патријархалне боје су синоним мушкости, снаге, епске узвишености, као и стамениности кроз јасан и кристалан тон мужевности. Ликовне мисли кроз ове приповетке могу бити ликовно сазвучје сувог реализма, као и ликовно-витешке суровости и поетске драматичности, могу бити префињено загонетне пасторале чобанске митске атмосфере, тј. лирске или елегијске оптичке сцене. Вук у приповеткама избегава ласцивне изразе и вулгарне приче.

Прикупљене приповетке су слике-визије и цртачко-графички нерв сурово-сирове, реалистичко-мистичне кореографије унутрашњег и спољашњег света епске узвишености снажног горштака који мисли као епски јунак. У

друштвеној и ликовно-визуелној представи Вуковог *Рјечника* и његовог дела истиче се „цртачка вештина“, као и епиграматичност пуна смешних визуелних представа, сатирично и реалистично фолклорно узвишених.

Графичко-цртачке представе оцртавају се у тумачењу значења речи и њене фонетике као ликовне драматизоване представе у којима је народ зулумом нападнута, кроз епске слике, уздигнут на пиједестал епског ствараоца, јунака.

У приповеткама, народ је суптилан сликар. Приповетке Вук дели на мушке и женске приче. „Женске приче су оне у којима се приповиједају којекаква чудеса, оно што не може бити (бајке и чудеса), а мушке су оне што би заиста могло бити“ (Српски рјечник, Вук Стеф. Караџић).

Женско мушке приче стварају нови ритам у сликовитој опсервацији јер оне женске су нежне и чудаствено поетичне, док су мушке сурово јарке и епски оплемењене. Из визуелних сцена произилазе митске и реалистичке опсервације, а њихов опис улази у сликарско-визуелне оптичке сцене, путем ликовно поетичне атмосфере, а приповетке посматрамо „сликарским оком“. Јасна нам је визуелна атмосфера поетичног виђења женско-мушког сензибилитета.

Из Вуковог *Рјечника* произашао је ликовно-визуелни језик који је постао космополитска порука. *Српски рјечник*, као и ликовни језик у њему, уметничка су сведочанства оног времена. Комбиновањем речи човек смело открива орфејско-епску свест и подсвест сликарског појања. Вук у *Српском рјечнику* описује и осликава друштвено-политичка као и историјска запажања у облику књижевно-ликовних естетских ставова. Вуков *Рјечник* је креативни светионик за уметност и науку. Принцип стварања једног књижевног дела утиче и на принцип опажања литерарне мисли у визуелно опажање – стварање ликовног дела.

ТУМАЧЕЊЕ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА ПУТЕМ ВИЗУЕЛНОГ ОПАЖАЊА

Структура књижевног текста утиче на садржину уметничке слике, као визуелне креације текста, која мора имати „телесну“ структуру, визуелни обим идеје као и ликовно мисаоно виђење.

У сагледавању књижевног дела важни визуелни методски поступци су: алузија ликовно-књижевног визуелног остварења, алузија на феномен, ментално ликовне слике, тј. синестезија као ликовно-креативне сензације у боји.

Важно је да сликар, док тумачи књижевно дело, познаје језик речи, метафора, аналогију креативних процеса, визуелизацију књижевног дела, сликарска изазивања психолошких механизма полифонијске структуре креативног тумачења и оствари оригинално визуелно дело.

Да би неко могао да тумачи визуелно-ликовно дело, мора да поседује:

1. способност за специјалну врсту илустровања,
2. визуелно-ликовну потребу за независношћу, као и за аутономијом – креативношћу,

3. висок ниво визуелизације снаге ега као и ликовност,
4. визуелно апстрактне ликовно-књижевне појмове кроз контроле импулса,
5. висок степен опште интелигенције,
6. визуелну тежњу да кроз књижевно мишљење оствари ликовну свеобухватност (као креативно ликовно мишљење),
7. високу ликовну доминантност и убедљивост у визуелном мишљењу,
8. решење ликовно-визуелног проблема – увиђањем,
9. моћ да може ангажовати нову емоцију, израз, ритам и бројне визуелне утиске у једном ликовном делу.

Важно је да сликар опсерватор визуелизацију књижевног дела претвори у визуелно дело – слику и да ствара кроз следеће садржине креативности (С. Дивљан, Методика наставе ликовне културе, 2008.):

1. необично асоцирање визуелних идеја путем флуентности,
2. флуентност визуелних идеја које можемо манифестовати у различитим стилским облицима: вербалним, визуелним, асоцијативним, сликарски идеационим...
3. визуелну дивергентност асоцирања кроз различитост варијетета идеја као и квалитета природе идеја,
4. откривање нових идеја као и пријемчивост за нове идеје – решења,
5. продуктивност књижевно-ликовне имагинације кроз визуелно-креативно интелектуалне опсервације,
6. асоцијацију порука и идеја кроз емоционалне врсте књижевног као и ликовног изражавања.

Постоји више асоцијативних путева спровођења речи кроз визуелизацију ликовног чина размишљања. То су на пример:

1. фактори са изолованим операцијама речима,
2. визуелни фактори речи које су узете из књижевног дела,
3. визуелна подела литерарних стилова на сликовне сегменте оптичког опажања.

ВИЗУЕЛНО-КРЕАТИВНИ ФАКТОРИ

На основу ових подела визуелно-креативних способности или онога што је речима или бојама исказано, ми визуелне факторе делимо на: аудио-моторне, визуелно-креативне, естетско-продуктивне, визуелно-егзекутивне факторе и пикторалну визуелизацију текста. У визуелном тумачењу књижевног дела важан је егзекутивни фактор, тј. налажење или селекција адекватних текстова приликом транспоновања речи у сликарско дело. Факторе егзекутивне ликовне операције путем илустроване опсервације делимо на факторе визуелне артикулације, као и на графичко линеарне факторе, тј. сликарско-визуелне факторе.

Литерарно изражавање спроводимо у визуелно ликовно стваралаштво. Да би неко визуелно ликовно тумачио књижевни текст, мора да поседује когнитивне и конативне особине креативне личности као што су:

1. богатство визуелних идеја,
2. визуелну флексибилност,
3. имагинарно визуелну оригиналност,
4. развијен смисао за фантазију,
5. визуелну игру са идејама,
6. креативно визуелну аутономност,
7. естетску неконвенционалност и
8. висок степен ликовно-интелектуалног капацитета.

(С. Дивљан, *Методика наставе ликовне културе*, 2008.)

СТВАРАЊЕ ЛИКОВНО-ПРОБЛЕМСКЕ СИТУАЦИЈЕ

У *Рјечнику* се јављају бројна и различита значења. *Рјечник* је вишезначајан и вишестран. Од читаоца тражи понирање у дубље ликовне слојеве значења као и активан однос текста према ликовности. Кроз *Рјечник* можемо изградити ликовно критичко мишљење, тј.:

1. самостално ликовно вредновање књижевних мисли,
2. ликовно критичко читање,
3. ликовно критичко решавање проблема кроз фонетику и ликовни тон,
4. ликовно креативно мишљење кроз композициону ликовну ситуациону атмосферу,
5. ликовно критички став према тексту,
6. критичке аспекте ликовног суђења у процесу ликовног читања текста.

Ликовно-критичко тумачење, које још називамо и креативно и активно проблемско учачање ликовности у тексту, подразумева: реализовање, компарирање, класификовање, закључивање кроз анализовање и ликовно вредновање.

Ликовно-стваралачко читање уметничког текста обухвата ликовни доживљај поруке, замишљање ликовности у тексту, естетски став према тексту, ликовно читање „између редова“ и успостављање естетског става према тексту, као и актуелизације појединих ликовних аспеката кроз текстове у *Рјечнику*.

Ликовне одредбе кроз прецизирање синтагме – критички став при тумачењу књижевног дела захтевају изузетну интелектуалну активност. Стваралачко читање ликовно-уметничког текста обухвата: ликовно доживљавање порука, ликовно афективно реаговање на садржај, ликовно доживљавање боја кроз текст, замишљање ликовне стварности у тексту, ликовно читање подтекста и успостављање естетског става према тексту.

Важно је да ликовни читатељ класификује текстуалне особености као што су:

1. ликовне способности уочавања литерарних проблема,
2. ликовна способност проналажења решења, тј. ликовна метода за решавање текстуалних проблема и
3. ликовна способност доказивања литерарно-ликовних решења.

Вукови следбеници писали су на народном језику, Вуковом ортографијом. Један од њих био је и Бранко Радичевић. Његова песма *На студенцу* је диван пример како се може песма тумачити сликарским језиком, тј. ликовном граматиком.

Девојка на студенцу (из 1843. године)

*Кад сам синоћ овде била
И водице зашћила,
Дође момче црна ока
На коњићу лака скока...*

Литерарно-ликовно изражавање кроз симетрични осмерац, песничке слике и песнички метар – сликар може да гради ликовне визије као што су коњић или момче као мелодијски осмерац, представљајући префињену слику еротично-симболичког значења. Слика ове песме је светла и раздрагана, пуна емоционалног набоја. Вода је у овој песми извор љубави и извор живота. Девојка је жељна љубави као воде. Бунар је место девојачке слободе.

Кад сам синоћ ... Означава сећање, чежњу и ишчекивање. *А синоћ!* Синоћ је акшам, сутон – румени залазак сунца, на хоризонту велико црвено сунце (чежњива љубав – љубав сутонских ноћи). Понекад су облаци при заласку сунца беличасти. Бели облаци су као невеста – нежни и паперјастии...

Дође момче црна ока ... Момак или момче, нежењен мушкарац.

Студенац је место где се народ окупља и сеири, егленише, дивани, прича, приповеда и тражи забаву. Момче је девојачки сан и њена чежња.

На коњићу лака скока...

Коњ је племенити знак мушке снаге и лепоте, а момче црна ока је мудрост и чежња. Момак и коњ су витезови и снага земље по којој ходе, вечни ратници и стубови своје отаџбине.

ИЗ ВУКОВОГ РЈЕЧНИКА

Гласноша с Косова нашао Милошеву мајку на тој ријечи код оваца па јој рекао: „Не чај више Милошева мајко! Одбиј овце у то пусто поље: Милош ти је јуче погинуо. И од тада је остало пустопоље и ријека нечаја“.

Сурови гласноша, злуради и безочни човек, поигра се на најсуровији начин са Милошевом мајком. Гласноша саопштава сиротој мајци да јој се огњиште гаси, тј. да се угасило. Каква туга и опомена, какав чемер бије људе који у миру бране свој праг и двориште! Мајка је хранила и појила јунака и

наследника, чувала овце и кућу да би њен син продужио српски род. И дошао црни дан када јунака више нема, а мајка нејака, окопнила од чежње и чекања. Уби мајку превелика чамотиња. Човеку дође да пресвисне када гласоноша каже: „Одбиј овце у то пусто поље...“ Ни овце немају више господара и оне одоше не би ли преживеле, ако нико други, појешће их вуци... Кроз ове речи колорит је сивоцрн и чемернољубичаст. Кроз ову чемерну причу смрт је кувачије гнездо које је проткано горчином и пакошћу другог човека.

Старица се згурила низ пусто двориште и од туге лелече. Мајчино лице се окаменило јер је злбом других – спржено. У дворишту се мајка окаменила, небом као да се чује крик, о камене, проклети усуде! Све је око мајке тамно-зелено и чемером спржено, јер нема ко да ради и нема коме да се радује биље и изобиље.

ИЗ ВУКОВОГ РЈЕЧНИКА

„Док је нашла гују отровницу, заклала је злаћаним прстеном, уточила по кондира једа, оно друго вином доточила, па га дала своме брату рођеноме, те је свога брата отровала“.

Шта има страшније него да сестра брата отрује?! Каква је то смелост да отровницу гују ухвати и злаћаним прстеном закоље. По кондира уточила једа, какве су то страшне муке и колико ту има надљудске патње, па онда доточила вина па га дала своме брату рођеноме. Каква срамота, каква горчина је натерала сестру да отрује брата? Дала отров своме брату рођеноме... О, боже, каква трагедија!

Сликарска визија ове приче је змија шарена крвљу посута и тамом обасута тако да се и утроба земље преврће, чак би и камен заплакао над овом судбом.

Осим лексикографске и несјорне вредности за српски језик и културу уопште, Вуков Рјечник обилује и сликарско-визуелном снагом. Речничке дефиниције имају ликовних елемената ипакве пошеницијалне визуелне снаге да се моју претходичији у визуелне предсјаве, оригиналне, живе и снажне.

Sretko Divljan

LES REPRÉSENTATIONS SOCIALES ET PICTURALES-VISUELLES DANS LE *DICTIONNAIRE* DE VUK ST. KARADZIC

RÉSUMÉ:

Dans la deuxième moitié du siècle dernier la beauté inconnue de la prose a été découverte dans le *Dictionnaire I* de Vuk (*Raskovnik*, Konstantinovic, 1964).

Cette prose comporte également des visions et des représentations picturales-artistiques qui n'avaient pas été remarqués.

Selon les recherches, ce manuel lexicographique très stimulant comprend les observations socio-historiques profondes en forme des explications littéraires, artistiques, esthétiques et poétiques. Cet ouvrage toujours «ouvert» (Umberto Eco) est affiné par les visions picturales et poétiques exaltantes du peuple serbe que Vuk Karadzic a «peint» littérairement et «dessiné» graphiquement et artistiquement avec sa main habile d'écrivain. La prose du *Dictionnaire* et les commentaires artistiques inspirants reflètent presque tous les domaines de la vie sociale, ainsi que la prose et la poésie folkloriques, ethnographiques, mythologiques et symboliquement stratifiées, qui dépassent considérablement le matériel lexicographique.

Dans cette oeuvre nous avons mis l'accent sur ces représentations picturales et poétiques écrites dans une langue autant populaire, authentique, lyrique et mystique, autant figuratif et picturale et métaphysique, montrant l'«unité des muses» et le fait que la prose de Vuk dans le *Dictionnaire* représente la peinture silencieuse et en même temps la poésie expressive.